

Planuri de lecții comentate

PERSIA ANTICĂ

- 1. Mezii și perșii în Podișul Iranului în sec. IV î.e.n. :**
  - Podișul Iranului și bogățiile lui
  - așezarea triburilor medo-persane¹
  - creșterea cailor : cavaleria persană²
- 2. Formarea statului med (sec. VII—VI î.e.n.) :**
  - luptele între triburile medo-persane : primejdia asiriană³
  - formarea statului med : *Cyaxares* ; distrugerea Ninivei (612 î.e.n.)⁴
  - războiul cu *Lydia* : „tratatul eclipsei“ (585 î.e.n.)⁵
  - decăderea statului med
- 3. Cyrus și formarea statului persan (549—529 î.e.n.) :**
  - supunerea mezilor : *statul perso-med* (549 î.e.n.)⁶
  - organizarea armatei și cuceririle lui Cyrus :
    - a. 546 î.e.n. : cucerirea Lydiei ; *Cressus*⁷
    - b. 545—539 î.e.n. : cucerirea Podișului Iran pînă la Indus⁸
    - c. 538 î.e.n. : cucerirea Babylonului⁹
  - politica de toleranță politică și religioasă a lui Cyrus¹⁰
  - însemnătatea domniei lui Cyrus¹¹
- 4. Expansiunea statului persan (529—485 î.e.n.) :**
  - *Cambyzes* (529—522 î.e.n.) și cucerirea Egiptului (525 î.e.n.)
  - uzurparea lui Gaumata¹²
  - *Darius I* (521—486 î.e.n.) : restabilirea unității statului persan¹³
  - 513 î.e.n. : expediția împotriva sciților
- 5. Organizarea imperiului persan :**
  - „Marele rege“ și sfatul lui ; birourile¹⁴
  - *satrapiile* : satrapul, secretarul regal și comandantul militar¹⁵
  - controlul : „ochii și urechile regelui“¹⁶
  - rețeaua de drumuri : „calea regală“¹⁷
  - moneda : *daricii*
  - organizarea oștirii : „nemuritorii“¹⁸

6. Cultura medo-perșilor :

- religia : *Zarathustra* și dualismul ; *Zend-Avesta* ¹⁹
- *mađii* : „turnurile tăcerii“ ²⁰
- scrierea zendă
- *arhitectura* : palatele ; *Apadana* ; capitelul
- *sculptura* : bazo-relieful ; „friza arcașilor“

7. Concluzie : Însemnătatea istorică a imperiului persan ²¹

Comentariu istoric

1. Mezii și perșii fac parte din marea familie a triburilor indo-europene și s-au așezat în Podișul Iranului între 1500 și 1000 î.e.n. Împreună cu indienii ei alcătuiau ramura răsăriteană a indo-europenilor. La sfârșitul mileniului al III-lea și începutul celui de al doilea, când triburile indo-europene, originare, pare-se, din stepa nord-pontică, s-au pus în mișcare, indienii și iraniienii au migrat împreună, trecând peste Munții Caucaz și îndreptându-se spre nordul Mesopotamiei, unde au lăsat un grup cunoscut sub numele de *mitanieni*. De aici, continuându-și migrația spre est, indienii au străbătut Iranul răsăritean și, trecând peste Munții Hindukuș, au pătruns în Pendjab și apoi în Valea Indusului. Iraniienii, mergând pe urmele indienilor, au ocupat regiunea dintre Marea Caspică, lacul Aral și cele două mari râuri *Oxus* (Amu Daria) și *Iaxartes* (Sîr Daria) sub numele de *sogdieni* și *bactrieni*, în timp ce alte triburi, venite mai în urmă, au ocupat regiunea din sudul Mării Caspice și lacul Urmia sub numele de *mezi* și regiunea cuprinsă între Elam și Golful Persic sub numele de *perși*. Prima mențiune istorică a mezilor se întâlnește în analele regelui assirian Salmanasar III, sub anul 897 î.e.n.

2. Ca toate triburile indo-europene, medo-perșii erau și ei mari crescători de cai : „armăsarii de Nysaia“ erau vestiți încă din sec. VIII î.e.n., așa încît regii mezi plăteau tributul față de assirieni în cai, cu care assirienii își dotau cavaleria.

3. După instalarea lor definitivă în Media, între secolele VIII și VII î.e.n. a avut loc o puternică criză socială, ca rezultat al apăsării și exploatații maselor muncitoare de către aristocrația gentilică, criză al cărei reflex se întâlnește în partea cea mai veche a *Zend-Avestei*, numită *Gathele*, imnuri religioase în care se amintește de vremurile în care domnea „neascultarea față de legi, cugetul rău și trufia nobililor, răutatea lor față de cei ce muncesc și chinuirea nedreaptă a animalelor de muncă“, așa încît *Zarathustra* s-a adresat șefilor de triburi cerându-le „să protejeze pe cei ce muncesc împotriva asupritorilor lor și animalele de muncă împotriva răutății stăpînitorilor lor“. Rezultatul acestei anarhii a fost supunerea mezilor de către assirieni : în anul 744 î.e.n. Media a devenit tributară regelui assirian Teglathalassar III. Pentru a scăpa de această apăsătoare stăpînire, cele șase triburi ale mezilor s-au unit sub conducerea lui *Deiokes* (numit *Daiukku* în inscripțiile assiriene),

constituind o uniune tribală cu capitala *Hagmatana* (numită de greci Egbatana). Fiul lui Deiokes, *Fravartis* (c. 675—653 î.e.n.), numit de greci Fraortes, a încercat să înlătore dominația assiriană, dar a fost înfrînt și ucis în luptă. Abia *Cyaxares* (c. 625—585 î.e.n.), adevăratul întemeietor al statului med, a izbutit să înlătore dominația assiriană, organizînd o puternică armată după modelul assirian.

4. În anul 612 î.e.n., Cyaxares, regele mezilor, aliat cu Nabopolassar, regele chaldean al Babylonului, au ocupat și distrus Ninive: ultimul rege assirian, Sinsharishkun a murit sub ruinele palatului regal. Restul Assiriei a fost cucerit pînă în anul 606 î.e.n. (Așa se explică faptul că în unele cărți căderea Ninivei este pusă la anul 606 î.e.n.). La împărțirea teritoriului Assiriei, Cyaxares a ocupat pe lîngă nordul Mesopotamiei și jumătatea de răsărit a Asiei Mici, pînă la rîul Halys, dincolo de care începea regatul Lydiei.

5. Conflictul între Alyattes, regele Lydiei și Cyaxares a durat 6 ani. Lupta hotărîtoare urma să se dea la 28 mai 585 î.e.n. pe țărmul rîului Halys; dar, spăimîntați de o eclipsă de soare (pe care grecii pretindeau că o prezisese Thales din Milet), cei doi adversari s-au împăcat: fiica lui Alyattes, Aryenis (care era și sora lui Cressus) a devenit soția lui Astyages, fiul lui Cyaxares.

6. Cînd Fravartis a supus triburile persane (10 la număr) autorității statului med, un clan al tribului Pasargazilor, acela al *Achemenizilor*, a emigrat în Elam. Cînd, în anul 640 î.e.n., Assurbanipal a cucerit *Susa*, capitala Elamului, și a jefuit-o deportînd populația, regiunea de răsărit a Elamului, numită *Anzanul*, a trecut sub stăpînirea lui Teispes, fiul lui Achemenes, care a înființat aici un stat persan. El a avut trei succesori: Cyrus I, Cambyzes I, și Cyrus II (558—529 î.e.n.), adevăratul întemeietor al imperiului persan. În anul 550/549 î.e.n., el îl înfrînsese și-l detronă pe Astyages, anexînd regatul mezilor. Prin aceasta, statul *medo-pers* de pînă acum a făcut loc statului *perso-med*. Dar, deoarece schimbarea s-a petrecut fără nici o zguduire, grecii, care-i cunoscuseră pe *mezi*, au continuat să dea statului numele de „med”: așa se explică de ce ei au denumit războaiele greco-persane „războaiele medice”.

7. Regatul Lydiei, care cuprindea apusul Asiei Mici pînă la rîul Halys, se îmbogățise datorită comerțului de tranzit, aurului alb (electron) pe care-l culegeau din albia rîurilor ce-l străbăteau și relațiilor cu orașele grecești de pe coastă. *Cressus*, urmașul lui Alyattes, era considerat unul dintre cei mai bogați suverani ai timpului. Socotind de datoria lui să-l sprijine pe cumnatul său Astyages, în lupta cu Cyrus, a început războiul cu persii, dar a fost înfrînt (în anul 546 î.e.n.), iar Lydia încorporată statului persan. Căderea regatului Lydiei a atras după sine trecerea cetăților grecești sub stăpînirea persană, fapt care avea să provoace războaiele medice.

8. Cucerirea părții răsăritene a Podișului Iran este foarte puțin cunoscută. Ceea ce se știe este că pentru a pune capăt năvălirilor de pradă ale triburilor nomade, *sacii*, de neam scitic, și mai ales *massageții*, Cyrus a purtat lupte cu aceste triburi, iar pentru a întări frontiera pe Iaxartes a înființat un număr de fortărețe, între care cea mai de seamă era *Kyreshata* sau *Cyropolis*. De altfel, Cyrus a murit la sfârșitul anului 530 î.e.n. într-o luptă cu *massageții*.

9. În fața primejdiei pe care cuceririle lui Cyrus o reprezentau pentru ele, Egiptul și Babylonul s-au unit, dar în 538 î.e.n. Cyrus a cucerit Babylonul, înglobând în felul acesta întreaga Asie Anterioară, de la Marea Egee până la Indus și de la Oxus până la Istmul Suez, în Imperiul persan. Pentru ca întreg Orientul să facă parte din imperiu, mai era necesară cucerirea Egiptului.

10. Marea noutate pe care cuceririle lui Cyrus au adus-o în practica politică a lumii orientale a fost *toleranța* politică și religioasă: în opoziție cu teroarea pe care asirienii o transformaseră în sistem de guvernământ, Cyrus nu a deportat popoarele învinse, le-a respectat obiceiurile și credințele, le-a onorat zeii și mai ales a îngăduit celor deportați să se înapoieze în locurile lor de origine. Caracteristică este sub acest aspect atitudinea lui față de ebrei: chiar în anul cuceririi Babylonului, ebreii, a căror captivitate dura din anul 586 î.e.n., au primit îngăduința de a se înapoia la Ierusalim și de a reconstrui templul lui Yahwé. Această nouă atitudine politică a adus treptat liniștea și buna stare în Orient.

11. Perșii l-au considerat întotdeauna pe Cyrus ca pe cel mai de seamă reprezentant al neamului lor. Supusese și înglobase în imperiul persan trei mari state: al mezilor, al lydienilor și al babilonienilor, creînd cel mai întins imperiu pe care îl cunoscuse lumea până atunci; se dovedise în aceeași măsură un mare general și un mare om politic, introducînd un ideal superior de guvernământ, sprijinit pe respectul individualității fiecăruia dintre popoarele supuse; dar mai ales realizase unificarea politică a întregului Orient, punînd capăt războaielor necurmate și inițiînd o perioadă de pace și prosperitate nemaiîntîlnită până atunci.

12. Uzurparea tronului de către magul Gaumata, care s-a dat drept fratele lui Kambyzes, Bardyia, ucis în secret de acesta, a însemnat atît o reacțiune *medică* împotriva supremației persane, cît și una religioasă a clasei sacerdotale a magilor împotriva spiritului de toleranță inițiat de Cyrus. Iată de ce înfrîngerea lui Gaumata a fost urmată de o represiune împotriva magilor, care a generat sărbătoarea anuală persană „magofonia“, adică uciderea magilor. În orice caz, răscoala a pus în așa de mare primejdie unitatea imperiului de abia înființat, încît reorganizarea lui politică, administrativă și militară a devenit o necesitate acută. Aceasta a fost opera lui Darius.

13. Lupta pentru restabilirea unității imperiului a durat trei ani (521—519 î.e.n.) și a cerut eforturi mari aristocrației persane. (Această luptă este cunoscută amănunțit, datorită inscripției rupestre de la Behistum, care domină șoseaua de la Ecbatana la Ninive. Săpată în stîncă la o mare înălțime, inscripția, redactată în limba persană și folosind scrierea silabică cuneiformă — cu traduceri și în limbile acadiană și elamită — cuprinde 400 de rînduri și a constituit principalul mijloc de descifrare, în 1862, de către Grotefend, a scrierii cuneiforme). Darius avea drepturi la tron, reprezentînd o linie colaterală a dinastiei Achemenizilor : prin moartea fără fii a lui Kambyzes, tronul îi revenea lui. De aceea și spune inscripția : „Opt din neamul meu au fost regi în trecut. Eu sînt al nouălea. Sînt rege din voința lui Ahura-Mazda“. Așa se explică și sprijinul pe care cele șapte mari familii persane i le-au dat ca să ocupe tronul.

14. Așa cum s-a observat, „imperiul lui Cyrus era numai un conglomerat de triburi și popoare, fără multă coeziune între ele, fundamental deosebite ca nivel de dezvoltare, formă de activitate economică, limbă și cultură. De aceea, dacă ne referim la epoca lui Cyrus și Kambyzes nu putem vorbi decît de dominația militară a perșilor asupra țărilor cucerite de ei“. Lui Darius îi revine meritul „de a fi introdus în țările cucerite un sistem administrativ stabil“. Statul persan a îmbrăcat forma *despoției orientale* : regele persan, „Marele rege“, cum i se spunea, avea putere de viață și de moarte asupra tuturor supușilor săi, dar activitatea lui era orientată după învățătura lui Zarathustra care îi cerea să guverneze potrivit cu binele și dreptatea. „Regele — se spunea — poate să poruncească orice voiește ; dar legea lui Zarathustra îl împiedecă de a voi altceva decît ceea ce este bine și drept“. În conducerea treburilor el era ajutat de un consiliu format din șefii celor șapte mari familii persane, care-l ajutaseră pe Darius să restabilească ordinea și să ia puterea. Hotărîrile luate erau trecute unor birouri ale cancelariei regale, unde numeroși scribi, cunoscători ai deosebitelor limbi ce aveau circulație în imperiu, le transformau în porunci, pe care curieri speciali le duceau în toate provinciile, după ce o copie era depusă la arhivă.

15. În organizarea imperiului persan întîlnim pentru prima oară în administrația provincială ideea împărțirii puterii între mai mulți titulari, independenți unul de altul, dar depinzînd toți de „Marele rege“. Prin aceasta se urmărea înlăturarea primejdiei concentrării puterii în mîna unui singur om, care ar fi putut deveni primejdios autorității regale. Dacă *satrapul* concentra în mîinile lui puterea civilă, judecătorească și financiară, această putere era supravegheată și îngădită de doi alți funcționari regali : *secretarul regal*, care alcătuia și expedia actele oficiale, dar care în realitate supraveghea activitatea satrapului și-l informa pe rege asupra purtării acestuia și *comandantul militar* (numit *Káranos*), care comanda trupele staționate în satrapie, fără a fi subordonat direct satrapului, ci primea ordinele numai de la rege.

16. Supravegherea activității satrapilor și a celorlalți funcționari provinciali era încredințată unui mare demnitar al curții, „ochiul regelui“, care o exercita prin intermediul unor echipe de inspectori numiți „ochii și urechile regelui“. Aceștia străbăteau provinciile, însoțiți de mici corpuri de trupă, care le serveau atât de apărare, cât și ca agenți executori ai hotărârilor luate.

17. Chiar dacă nu toate drumurile aveau înfățișarea „Căii regale“ de la Sardes și Susa, ele erau toate prevăzute cu hanuri pentru călători, cam din 25 în 25 de km și cu posturi de pază care asigurau securitatea călătorilor și a caravanelor de negustori, fapt care a îngăduit o dezvoltare considerabilă a comerțului. Iar de când Darius a anexat și bazinul mijlociu și inferior al Indusului (între 516—514 î.e.n.), înființând aici o satrapie, produsele Indiei: aurul, perlele, pietrele prețioase, mătasea și mirodeniile au putut ajunge mai ușor în țările din bazinul Mării Mediterane mulțumită redeschiderii canalului care lega Marea Roșie cu Nilul, început de faraonul Nechao II (610—594 î.e.n.) și reamenajat din porunca lui Darius.

18. Se poate spune că partea slabă a imperiului persan a constituit-o organizarea lui militară: înțelegând să rămână principalii beneficiari ai cuceririi care dusesse la constituirea imperiului, perșii și-au rezervat „monopolul armelor“; dar cum ei erau puțin numeroși, armata permanentă a imperiului era foarte puțin numeroasă. Ea cuprindea 3 elemente: 1. *Garda regelui*, alcătuită din 2000 de călăreți și 2000 de pedestrași, toți de origine nobilă; 2. Armata celor „10.000 de nemuritori“, arcași pedestri dotați și cu lănci, împărțiți în zece unități, care constituia nucleul oștirii persane; ei i se adăugau garnizoanele locale din cetățile de pe întinsul imperiului, aflate sub conducerea *karanosului* local, dar care nu erau chemate alături de „nemuritori“ decât în cazuri excepționale, rolul lor fiind apărarea locală; 3. *Contingentele* ridicate din mijlocul populațiilor imperiului, dar cum ele își păstrau îmbrăcămintea, armamentul tradițional și tactica proprie, această „armată a celor 20 de neamuri“ era lipsită de coeziune și de reală valoare militară, așa cum au arătat-o războaiele medice. De altminteri, chiar concentrarea ei reclama un timp considerabil, așa încât numai arareori ajungea pe câmpul de luptă în timp util.

19. Cercetările recente au stabilit că departe de a fi o figură mitică, profetul Zarathustra a fost un personaj istoric, originar din Bactria, care a trăit între anii 599—522 î.e.n. Se pare că numele său înseamnă „Crescătorul de cămile“. Activitatea lui a fost, deci, în mare parte contemporană cu domnia lui Cyrus. Cartea sfântă a medo-perșilor, *Zend-Avesta* (care înseamnă „legea și revelația“) era alcătuită din 21 de cărți. Arsă, după cum spune tradiția, din porunca lui Alexandru cel Mare, ea a fost reconstituită, în parte, de magi în sec. II e.n.

20. Preoții lui Ahura-Mazda, care prezidau sacrificiile rituale, purtau numele de *magi* și înainte de a deveni o clasă de preoți ereditari, alcătuiseră un trib al mezilor. Socotind că îngroparea morților ar pîngări pă-

mîntul, ei au introdus obiceiul (păstrat la Parsi, emigrați în India) de a expune trupurile celor morți în niște „turnuri ale tăcerii“, construite în locuri pustii, unde păsările veneau și le mîncău carnea (care singură era socotită că pîngărește, nu și oasele).

21. Imperiul persan, a cărui organizare a servit ca model și statului chinez pe vremea lui She-Huang-Ti (221—210 î.e.n.), întemeietorul dinastiei T'sin, a constituit cea dintîi formă a unei monarhii cu tendințe universale imitată de Alexandru cel Mare și apoi de romani. Unele din principalele dogme religioase ale medo-perșilor au intrat, alături de messianismul iudaic și de misterele greco-orientale, ca elemente componente ale creștinismului.

Indicații metodice

Istoria medo-perșilor reprezintă înția mare creație politică a *indo-europenilor*; de aceea profesorul va trebui să sublinieze de la început că de unde pînă acum creatorii de state și civilizații fuseseră *hamiții* (în Egipt) și *semitii* (în Babylonia, Assiria, Fenicia și Palestina), acum înțietatea trece în mîna popoarelor indo-europene (perși, greci, romani, celți), înțietate pe care ele o vor deține pînă la sfîrșitul istoriei antichității.

Avînd în vedere însemnătatea temei, care are legături *directe* cu numeroase teme ulterioare (războaiele medice, cucerirea lui Alexandru, statele hellenistice, războiul cu Mithridates, luptele romanilor cu parții) este recomandabil ca ea să fie tratată în 2 ore: în prima se va urmări *istoria politică*, insistîndu-se asupra apartenenței medo-perșilor la marea familie a triburilor indo-europene și asupra *noii atitudini politice*, în opoziție cu cea folosită mai înainte de babilonieni și mai ales, de assirieni și nu se va omite a se scoate în evidență supunerea cetăților grecești de pe coasta Asiei Mici ca punct de plecare al războaielor medice; în a doua se va urmări organizarea imperiului persan și cultura, insistîndu-se asupra sistemului *împărțirii autorității* între mai mulți titulari, ca o garanție împotriva abuzurilor; asupra principiilor morale superioare — echitate și adevăr — care străbăteau învățătura lui Zarathustra și asupra cauzelor de slăbiciune ale imperiului (aceasta pentru a putea explica surprinzătoarea înfrîngere a marelui imperiu persan de „polisul“ grec).

Deoarece aria geografică în care se desfășoară istoria medo-perșilor este foarte întinsă, mărcarea la hartă (și, deci, folosirea hărții) trebuie să însoțească tot timpul expunerea profesorului: foarte folositoare este harta 10 a. „Regatul persan în timpul lui Darius“, unde, în afara hotarelor, se găsesc indicate și satrapiile și cursul „căii regale“. De altfel, și în manualul de clasa a V-a este o sugestivă hartă a imperiului. Este bine ca întinderea și organizarea imperiului să se urmărească pornindu-se de la textul inscripției de la Behistun, publicată în *Crestomație*, (ed. II. 1963, p. 47), din care se vor citi și comenta primele 14 rînduri. Și să nu uităm diapozitivele referitoare la arta persană.

În sfârșit, este de observat că în manualul de cl. V-a se găsesc unele indicații metodice, ca, de pildă, recomandarea de a se explica termenii nou întâlniți, care nu trebuie trecuți cu vederea.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. N. Lascu, *Curs de istoria lumii antice*, ed. II, Cluj, 1957, p. 119—130;
2. *Istoria Universală*, vol. I, Buc., 1958, p. 595—598; vol. II, Buc., 1962, p. 5—17;
3. Al. Moret, *Histoire de l'Orient*, vol. II, Paris, 1936, p. 746—749; 764—770 (colecția Glotz);
4. Louis Delaporte, *Les peuples de l'Orient méditerranéen*, Paris, 1938, p. 294—301 (colecția „Clio”, I, 1); Franz Altheim, *Das alte Iran, in Prapyläen Weltgeschichte*, II, 1962, p. 135—138 (cronologia lui Zarathustra la pag. 142).

AUREL IORDĂNESCU